

ТЕРМИНОЛОГИЧНИ ОСОБЕНОСТИ НА ИЗПОЛЗВАНЕТО НА БОТАНИЧЕСКИ НАИМЕНОВАНИЯ В АНГЛИЙСКИ И БЪЛГАРСКИ СПЕЦИАЛИЗИРАНИ ТЕКСТОВЕ

Биляна Овчарова
Лесотехнически университет – София

THE SPECIFICS OF TERMINOLOGY OF BOTANICAL NAMES IN ENGLISH AND BULGARIAN SCIENTIFIC TEXTS

Bilyana Ovcharova
University of Forestry, Sofia

The International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants and the International Code of Nomenclature for Cultivated Plants set out the punctuation rules for Latin names: capitalization, use of italic type or single quotation marks. In English texts such rules are consistently followed; Bulgarian texts in scientific fields related to plant use like landscape architecture and forestry do not show consistency, and grammar rules for Latin names have not been identified. Also problematic is the translation of English common plant names when such names do not exist in Bulgarian. Literal translation is not an option; transliteration or substitution with a Latin name can be used instead.

Key words: plants, Latin names, common names, English, Bulgarian

Въпросите, които разглеждам в този доклад, възникнаха по време на упражненията за превод на специализирани текстове със студентите от специалностите „Ландшафтна архитектура“ и „Горско стопанство“ в Лесотехническия университет и трудностите, с които съвместно се сблъскахме. Най-вече проблемите са свързани с невъзможността за позоваване на правописни правила при изписването на ботанически названия. Смятам, че формулирането на подобни правила ще е от полза на цялата научна общност, на всички работещи и интересувачи се от правописа в българските текстове на растителните

латински наименования и от превода от английски на български език на общоприетите (народни) наименования на растителните видове.

1. Правила за изписване на научните наименования, използвани от международната научна общност и в англоезичната научна литература

Научните латински наименования на растителните видове следват утвърдените принципи и правила, изложени:

- в „Международния кодекс за номенклатура на водорасли, гъби и растения“ (*International Code of Nomenclature for algae, fungi, and plants*¹), с предишно наименование „Международен кодекс за ботаническа номенклатура“ (*International Code of Botanical Nomenclature*), чието първо издание е през 1905 г. и понастоящем се обновява на всеки шест години, като последното издание е от 2017 г.,
- и в „Международния кодекс за номенклатура на култивираните растения“ (*International Code of Nomenclature for Cultivated Plants*), който се обособява като самостоятелно издание от „Международния кодекс за ботаническа номенклатура“ през 1953 г. поради необходимостта да се прецизират наименованията на култивираните растения като сортове, химери (организми с генетично разнородни клетки) и др. Последното му издание е от 2016 г.

В англоезичната литература има разписани правописни правила (напр. Брикел, ред. 2012: 10, Спенсър и кол. 2007: 89 – 100) за изписването на научните наименования на растителните видове, които накратко са илюстрирани в Таблица 1.

От Таблица 1 се вижда, че таксономичните категории от царство до семейство се изписват с главни букви и обикновен шрифт. Таксономичните категории род и вид са с главна буква и в курсив; втората дума при вида е с малка буква. Наименованията за подвида, вариетета и формата се изписват в курсив, като в името се обозначава и със съкращение всяка от тези категории с обикновен шрифт. Сортът се изписва в единични кавички, с главна буква и в обикновен шрифт.

¹ Забележете малките букви на думите *algae*, *fungi* и *plants*, които са в разрез с правилата за изписване на заглавия в английския език, но имат значение в конкретното научно заглавие: главната буква би означавала таксономична категория, докато малките букви в случая означават съответните традиционно обозначаващи организми с тези наименования.

В научните ботанически текстове на английски език, като учебници, енциклопедии и справочници, които бяха проучени за целите на този доклад, изписването на научните наименования следва изложениите правила.

Таблица 1. Правила за изписване на научните наименования

Таксономична категория (на бълг. и англ. език)	Научно наименование	Общоприето/научно наименование (на бълг. език)
Царство (kingdom)	Plantae	царство Растения
Отдел (phylum/ division)	Magnoliophyta ²	отдел Покритосеменни (Цветни)
Клас (class)	Magnoliopsida	клас Двуседелни
Разред (order)	Betulales	разред Брезоцветни
Семейство (family)	Betulaceae	семейство Брезови
Род (genus)	<i>Alnus</i>	род Елша
Вид (species)	<i>Alnus incana</i> ³	бяла (сива) елша
Подвид (subspecies)	<i>Alnus incana</i> subsp. <i>rugosa</i>	<i>Alnus incana</i> подв. <i>rugosa</i>
Вариетет	<i>Alnus incana</i> var. <i>laciniata</i>	<i>Alnus incana</i> вар. <i>laciniata</i>
Форма	<i>Alnus incana</i> f. <i>laceratifolia</i>	<i>Alnus incana</i> ф. <i>Laceratifolia</i>
Сорт	<i>Alnus incana</i> 'Aurea'	бяла елша 'Ауреа' или <i>Alnus incana</i> 'Ауреа'

² В удебелен шрифт са дадени окончанията за дадената таксономична категория според Международния кодекс за номенклатура на водорасли, гъби и растения.

³ За прегледност дадените научни видови наименования не включват името на ботаника, който първи описва вида, както е според изискванията, тъй като това конкретно съкращение и съставянето на самите латински наименования не са обект на този доклад. Например бялата елша има пълно наименование *Alnus incana* (L.) Moench, защото Карл Линей първо класифицира вида, но по-късно Конрад Мьонх редактира тази класификация.

За българския език не установих разписани правописни правила за научните наименования на растителните видове освен кратка бележка в учебник по ботаника, че латинските названия на таксоните от отдел до род се пишат с главна буква, а втората част при наименованията на видовете – с малка буква. Макар и да не се споменава правило за изписването на латинските родови и видови наименования в курсив в този учебник, всички такива са изписани така. В по-голямата част от проучените научни доклади на български език, съдържащи научни ботанически наименования, видовете и родовите наименования също са в курсив. Това е обяснимо с преноса от страна на българските учени на правописните правила за изписване на латинските наименования, които виждат в чуждестранните научни публикации.

В английския език използването на курсив не е просто за прегледност, а необходимост за зрително отделяне на латинското наименование от останалия текст, който също е на латиница. В българския език използването на шрифт в курсив не изглежда така наложително, защото латинските наименования се открояват на фона на текста на кирилица. Важно е да се отбележи обаче, че препоръката в „Международния кодекс за номенклатура на водорасли, гъби и растения“ е всички таксономични категории да се изписват в курсив, а не само родовите и видовите наименования (Тайнс и кол. 2020: 2⁴). Авторите изразяват и мнението за налагане на единно изписване на научните ботанически наименования в научните издания и цитират редица списания, както и книги в областта на микологията, които са възприели изписването в курсив на всички таксони (което най-вероятно е поради спецификата в тази научна област).

Относно наименованията в третата колона в Таблица 1, които се отнасят до изписването на български език, смятам, че е необходимо да се стандартизират съкращенията на *подвид*, *вариетет* и *форма*. В момента се наблюдава използване на английските съкращения (напр. *Cucurbita pepo* var. *giromontia*).

Важно е и да се формулира правило за правопис на сортовете с единични горни кавички. В момента най-често изписването е без кавички (красавици Гергана) или с двойни долни начални и горни крайни кавички с думата *сорт* пред наименованието (напр. готварска тиквичка сорт „Изобилна“).

⁴ Според авторите на публикация това се налага поради същото разграничение, описано в бележка 1, т.е. *algae* (водорасли) без курсив и с малка буква означава традиционно възприеманите организми от този вид, докато *Algae* с главна буква и в курсив означава таксономична категория.

Препоръката в „Международния кодекс за номенклатура на култивираните растения“ е всички категории, отнасящи се до тези растения, да се изписват с обикновен шрифт, а не в курсив, за да се избегне объркване с изписването в курсив на таксоните, регулирани от „Международния кодекс за номенклатура на водорасли, гъби и растения“ (напр. правилното изписване е *Nerine undulata* Crispa Group, а не *Nerine undulata Crispa Group*).

По отношение на култивираните растения е важно да се отбележи, че сортовете не се превеждат, а се транслитерират, както в Таблица 1 в последния ред *Alnus incana* ‘Aurea’ на български език е бяла елша ‘Ауреа’ *Alnus incana* ‘Aurea’, т.е. независимо дали се използва научно или общоприето наименование, сортовото название следва да се транслитерира. Примери с транслитериране на латиница на сортове с руски наименования са дадени в „Международния кодекс за номенклатура на култивираните растения“ (Брикел, ред. 2016: 53).

Освен това трябва да се има предвид, че учените не ползват само източници на латинската азбука. Как един учен, ползващ примерно китайски език, следва да постъпи със сорт, написан с йероглифи, ако публикува на български език? Да го напише на латиница? Въпросът е реторичен особено в контекста на текущата дискусия в научните среди за важността и стойността, която имат публикациите на български език.

Още една важна бележка по отношение на транслитерирането е, че намирам за недопустимо в справочници, речници, енциклопедии или учебници да се транслитерират родови латински наименования, когато на български език липсват такива. В разгледания по-долу случай „Хойхера“ ще бъде даден пример за подобно некоректно и излишно транслитериране.

След като бяха изложени съществуващите (или липсващите) правила за изписване на латинските ботанически наименования в английските и българските научни текстове, следва да се обърне внимание на превода на общоприетите (народни) наименования в двата езика.

2. Превод на общоприетите ботанически наименования от английски на български език

Проблемът с превода на общоприетите ботанически наименования от английски на български език и обратно е главно при общоприети английски наименования, за които няма общоприети български наименования, тъй като, ако конкретният вид не се среща естествено в България, обикновено за него няма народно българско наименова-

ние или такова не се е наложило във времето. Случаите могат да се групират в следните категории:

- i. Растителни видове, за които има български общоприети наименования:** Scots pine (*Pinus sylvestris*) – бял бор (не е шотландски бор, какъвто грешен превод съм чувала във филм);
- ii. Растителни видове, за които има наложили се български общоприети наименования:** Douglas fir (*Pseudotsuga menziesii*) – дугласка (видът не се среща естествено в България, но е внесен и признат за важен вид за дърводобив в горското стопанство, като съответно има и утвърдено общоприето наименование);
- iii. Растителни видове, за които няма наложили се български общоприети наименования.**

Третата група е най-голямата и най-проблемната група. Докато при горните две групи е въпрос на използването на добър речник (напр. Китанов 1994 или Павлов 2008), за да бъде точен преводът, то за третата група трябва да се има предвид основополагащият принцип за динамична еквивалентност на превода (Найда 1964: 129), за да не се стига до комични ситуации. Според този принцип у реципиента на превода трябва да бъде предизвикана същата реакция както у реципиента на оригиналния текст.

Основният принцип при превод на растителни видове, за които няма наложили се български общоприети наименования, следва да бъде типът на изданието, в което се споменава даденият вид, т.е. кой е реципиентът, коя е целевата аудитория. Няма как преводът да е един и същ в ботанически справочник, номенклатура на борови фиданки в разсадник или учебник по предмета „Човекът и природата“ за 3-ти клас. Ако например става дума за най-старото дърво на света *bristlecone pine* (*Pinus longaeva*), определението *bristlecone* означава *шипчеста шишарка* или буквалният превод е *шипчестошипарков бор*, то въпросът е може ли преводачът да напише този превод и в трите типа издания? В изложението по-долу ще се опитам да дам отговор на този въпрос.

Преди да бъдат изложени някои бележки по отношение на превода на общоприети английски названия на растителни видове, за които няма общоприети български еквиваленти, нека да се върнем отново на транслитерацията, разглеждана като вид преводна стратегия, която бе спомената по-горе.

- **Случаят „Хойхера“**

Род *Heuchera* е род с декоративни тревисти растения от сем. Каменоловкови (*Saxifragaceae*), които естествено се срещат в Северна

Америка. Родът е кръстен на ботаника Йохан Хайнрих фон Хойхер (Johann Heinrich von Heucher) и както се вижда, следва немския правопис на фамилието му име. При превод на следното изречение с група студенти: *A bit of deep purple foliage, in the form of 'Stormy Seas' heuchera, also appears on both sides*, една студентка по случайност носеше в себе си справочник с декоративни видове⁵, в който името на рода беше транслитерирано „Хеукера“. Имената на другите родове също бяха транслитерирани, което смятам, че е недопустимо в подобно издание (освен че при „Хойхера“ не се отчита и етимологията на името). Транслитерацията на родови (и/или видови) имена в издания като речници, справочници, енциклопедии и учебници, при които целта е ботаническа класификация на растителни видове, е напълно излишна. Енциклопедиите използват родовите наименования за класификация (като напр. при Брикел, ред. 2007).

Родова транслитерация може да бъде оправдана единствено в публикации, при които латинските наименования биха затруднили възприемането. Убедена съм обаче, че преводачът трябва да добави бележка под линия с изписването на латински език на съответното транслитерирано наименование, ако иска читателят лесно да се ориентира в съдържанието. Така преводът на въпросното изречение може да е:

[1] *A bit of deep purple foliage, in the form of 'Stormy Seas' heuchera, also appears on both sides.* (Малко тъмнолилави листа на хойхера ‘Сторми Сийс’* също се виждат от двете страни.)

* Бел. пр. – *Heuchera 'Stormy Seas'*.

Понякога самите автори добавят латинското наименование и тогава бележката под линия може да е излишна, като в примера, който е няколко изречения по-напред в същата книга:

[2] *On the cool side, for example, there is 'Sweet Dreams' coreopsis (Coreopsis rosea).* (От хладната страна имаше кореопсис ‘Суийт Дриймс’ (*Coreopsis rosea*).)

Транслитерацията на родовите наименования в горните примери е допустима поради самата научна област, от която е източникът на публикацията и целта на самата публикация, а именно какъв е ефектът на определени растителни видове в градината.

⁵ За съжаление, не записах кое е изданието, но беше чуждестранно издание, преведено на български език. В интернет могат да се видят много страници с грешно изписване на този род, което поставя въпроса за легитимността на подобни сайтове (напр. <https://www.mmtrbg.com/heuchera-purpuren-palat-zimoustoichiva-zaslance-i-syanka-heuchera-micrantha-palace-purple>).

В сферата на ландшафтната архитектура се борави с голям брой растителни декоративни видове с различни сортове, които нямат български общоприети еквиваленти и единствената възможност е транслитерацията, когато не става въпрос за чисто ботаническо описание на видовете, за да не се утежнява излишно изречението с множество латински наименования. В пример [4] по-долу ще се илюстрира и допълнителен аспект в подобни текстове.

• **Случаят „White pine“**

Нека да разгледаме превода на заглавието „*White Pine Silviculture for Timber and Wildlife Habitat in New England*“ с превод на български език „*Лесовъдски практики при бял бор за осигуряване на дървен материал и диви местообитания в Нова Англия*“. На пръв поглед всичко изглежда наред и щеше да е така, ако white pine (*Pinus strobus*) беше действително бял бор (*Pinus sylvestris*) на български език, а това не е така, както е видно от латинските наименования. В случая има общоприето българско наименование, което се е наложило за *Pinus strobus*, а именно *веймутов бор*. Други северноамерикански борови видове обаче нямат общоприети български наименования. В този случай в научните публикации следва да се изписват само с латинското си наименование като в примера по-долу от научен текст в областта на горското стопанство:

[3] Whitebark pine (*Pinus albicaulis*) is a slow-growing, long-lived tree of the high mountains of southwestern Canada and western United States. (*Pinus albicaulis* е бавнорастящо, дълголетно дърво във високите планини в югозападната част на Канада и западната част на САЩ.)

В сравнение с примери [1] и [2] транслитерацията в този случай е напълно неприемлива. Превод на *whitebark pine* също е неприемлив, освен ако с течение на времето поради например обстоятелството, че видът се ползва широко в залесителни мероприятия в България, той не добие общоприето българско наименование. Смятам, че и бележка под линия, в която да се уточнява общоприетото английско наименование, също не е необходима. Текстът е за важните за горското стопанство характеристики на вида, така че цветът на кората по никакъв начин не е съществена за читателя информация.

• **Какво да изберем: транслитериране, само латинско наименование или превод?**

До момента в примерите за превод на растителни видове, за които няма наложили се български общоприети наименования, се илюстрираха случаи на транслитериране или използване само на латинско-

то наименование. Това са двата основни начина на предаване на подобна информация в български текстове. Нека да разгледаме и следното оригинално изречение: *Such a group might include diascias, softly lobed monkey flower (Mimulus), prim columbine (Aquilegia), and velvety painted tongue (Salpiglossis).*

Интересното в този пример е, че определенията *softly lobed*, *prim* и *velvety* не са част от общоприетите английски наименования: *monkey flower*, *columbine* и *painted tongue*. И докато определението *prim* се отнася цялостно за растението, което може да е *спретнато*, то *softly lobed* и *velvety* описват цветовете, макар че това не е толкова очевидно при *velvety painted tongue*. Необходим е превод на тези характеристики:

[4] *Such a group might include diascias, softly lobed monkey flower (Mimulus), prim columbine (Aquilegia), and velvety painted tongue (Salpiglossis).* (Такава група може да включва диасциа*, нежно начленените цветенца на видовете от род *Mimulus*, спретнатите кандилки (*Aquilegia*) и мъхестите цветове, приличащи на боядисани езичета, на видовете от род *Salpiglossis*.)

* Бел. пр. – *Diascia*.

Много тромав изглежда този вариант на български превод и затова предлагам следната редактирана версия, в която бележката под линия е вмъкната в текста, а тежките думи като *род* и *видове*, както и повторенията им са изпуснати. В същото време, с изключение на приликата с маймунска глава на цветовете на *Mimulus*, останалата информация, съдържаща се в общоприетите английски наименования, е предадена в превода:

[4] Такава група може да включва *Diascia*, *Mimulus* с нежно начленените цветенца, спретнатите кандилки (*Aquilegia*) и *Salpiglossis* с мъхестите цветове, приличащи на боядисани езичета.

3. Изводи

- I. По отношение на изписването на ботаническите латински наименования в българските научни текстове е необходимо въвеждането на стандартизирани правила от авторитетни институции, като например БАН в лицето на Института по биоразнообразие и екосистемни изследвания и Института за български език, които да са в съответствие със световната практика и да отговарят на изискванията на „Международния кодекс за номенклатура на водорасли, гъби и растения“ и „Международния кодекс за номенклатура на култивираните растения“.

За момента препоръката ми към авторите/съставителите на книги, учебници, сборници с публикации е да разясняват в началото правилата, които се прилагат при изписването на латинските ботанически наименования в съответните издания.

II. По отношение на превода на общоприетите английски ботанически наименования на български език трябва да се вземе предвид следното:

- Важно е използването на надежден ботанически речник, който вярно и точно да включва всички познати български общоприети наименования на растителните видове. В този смисъл е жалко, че все още не съществува ботанически онлайн речник на реномирана институция в България, който да предоставя лесен достъп до общоприетите (народни) наименования на видовете в българската флора. Ясно е, че тези наименования са познати на тесните специалисти, а без съмнение в България има немало хора, които имат обширни ботанически познания за родната ни флора, но студентите, преводачите и всички интересувачи се нямат досег до това знание.

Препоръката ми е, ако бъде създадено подобно издание, то да включва и правилните транслитерации на родови наименования като Хойхера, които отчитат етимологията на думата.

- Транслитерацията на сортовите наименования е задължителна; превод на тези наименования е недопустим.

Ако не съществува общоприето наименование на български език, общоприетото английско наименование е недопустимо да се превежда. На негово място следва да се използва латинското наименование, ако стилът на публикацията го позволява; ясно е, че в учебник за 3-ти клас не може да бъде написано латинското наименование *Pinus longaeva*, а е достатъчно да се напише *бор*.

- Най-важното при превода е да се прилага принципът за динамична еквивалентност и при случаите, излизаци от обичайното, да се подхожда творчески, но като се има предвид цялостният контекст, целта на оригиналния текст и изискванията на конкретния стил на публикацията.

ЛИТЕРАТУРА

- Брикел, ред. 2007:** Brickell, C. D. *American Horticultural Society Encyclopedia of Plants & Flowers*. London: Dorling Kindersley, 2012.
- Брикел, ред. 2016:** Brickell, C. D., Alexander, C., Cubey, J. J., David, J. C., Hoffman, M. H. A., Leslie, A. C., Malécot, V., Xiaobai, Jin. International Code of Nomenclature for Cultivated Plants. 9th ed. // *Scripta Horticulturae* 18, Belgium: International Society for Horticultural Science, 2016, 1 – 171.
- Китанов 1994:** Китанов, Б. *Ботанически речник*. [Kitanov, B. Botanicheski rechnik.] София: Издателство „Д-р Петър Берон“, 1994.
- Найда 1964:** Nida, E. Principles of Correspondence. // *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 2000, 126 – 140.
- Павлов 2008:** Павлов, С. *Помагало по лексика: Растения*. [Pavlov, S. Pomagalo po leksika: Rasteniya.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2008.
- Спенсър и кол. 2007:** Spencer, R., Cross, R., Lumley, P. *Plant names: a guide to botanical nomenclature*. Melbourne: Royal Botanic Gardens, 2007.
- Тайнс и кол. 2020:** Thines, M., Aoki, T., Crous, P. W., Hyde, K. D., Lücking, R., Malosso, E., May, T. W., Miller, A. N. Redhead, S. A., Yurkov, A. M. Hawksworth, D. L. Setting scientific names at all taxonomic ranks in italics facilitates their quick recognition in scientific papers. // *IMA Fungus* 11: 25, 2020, 1 – 5.